

ALEXIS DE TOCQUEVILLE: MODERN ÇAĞIN ÇELİŞKİLERİ KARŞISINDA BİR DÜŞÜNÜR*

ALEXIS DE TOCQUEVILLE: A THINKER AGAINST THE CONTRADICTIONS OF THE MODERN AGE

Değerlendiren: RABİA ÖZKAN**

İstanbul Medeniyet Üniversitesi sosyoloji bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapan Lütfi Sunar, Tocqueville üzerine kaleme aldığı ikinci kitabında Tocqueville'in ayrıntılı bir portresini okuyucuya sunmaktadır. Sosyolojik teori, şarkiyatçılık, toplumsal tabakalaşma ve öteki gibi temalar üzerinden çalışmalarını yürüten Sunar'ın bu eseri, "Batı toplumlarında öteki" üzerine çalışmaları sırasında Tocqueville'in bu konuda etkinliğini keşfetmesini ile ortaya çıkmıştır. Tocqueville üzerine editörlüğünü yaptığı ve bu esere de dayanak teşkil eden çalışması "*Sömürge ve Kölelik: Öteki Üzerine Seçme Yazılar*"da Sunar, Tocqueville için de temel kavramlar olan "sömürge, kölelik, öteki" kavramları üzerine odaklanmaktadır. Elimizdeki bu eser ise Tocqueville'i daha geniş bir perspektiften ele almakta ve Tocqueville'i "modern çağın çelişkileri karşısında bir düşünür" olarak konumlandırmaktadır. Bu eser, Tocqueville'in "çok ama yanlış bilindiği", bu yüzden de "Tocqueville'in kendi namının kendisinin doğru ve tam anlaşılmasının önünde engel olması" noktasından hareket etmektedir (s. 9). Kitabın amacı, bu yanlış anlaşılmanın önüne geçerek ülkemizde Tocqueville'in kendi bağlamı içerisinde dikkate alınarak daha doğru okunmasını ve bilinmeyen çeşitli yönlerinin tanınmasını sağlamak olarak özetlenebilir (s.19).

Özellikle belirtmekte fayda var ki, kitabın giriş bölümü, kitaba ilişkin temel noktaları sunması bakımından önem taşımaktadır. Kitabın çerçevesinin de sunulduğu giriş bölümünde, Tocqueville'in neden eksik anlaşıldığına ilişkin kısa bir açıklama yapılmakla birlikte, kitaptaki tartışmaları kolayca takip edebilmeyi sağlamak amacıyla Tocqueville'in temel tartışma

* Lütfi Sunar, Alexis de Tocqueville: Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Bir Düşünür, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019.

** İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6419-8429>

hususlarının da altı çizilmiştir. Yukarıda bahsedilen amaca ulaşmak için yazar, öncelikle Tocqueville'in kısa bir biyografisini sunarak başlamaktadır. Tocqueville'in hayat öyküsünün de düşünce dünyasının da ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilebilecek seyahatlerine ilişkin bölüm bu biyografiyi takip etmektedir. Bu bölümlerin önemi, bir teorisyenin fikirlerinin oluşumunda hayat öyküsünün öneminin vurgulanmasındadır. Gerçekten de Tocqueville deyince akla gelen eseri *Amerika'da Demokrasi* memuriyetinin bir parçası olarak Amerika'ya yaptığı seyahatlerin sonucunda doğmuştur. Bu eserin anlaşılması, yazarının hayatı bağlamından ayrı mümkün olmayacağı için Tocqueville'in portresini sunmayı amaçlayan bir kitabın ana temasının biyografik, seyahatlerine ilişkin detaylarla zenginleştirilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Takip eden bölümlerde, Tocqueville'in siyasi düşünce dünyası gösterilmeye çalışılmaktadır. Aristokratik bir aileden gelen bir liberal olarak Tocqueville'in düşünce dünyasında her zaman yer tutan, özgürlük, eşitlik, düzen, mülkiyet, demokrasi gibi kavramlar izah edilmeye çalışılmıştır. Burada ayrıca, *Amerika'da Demokrasi* kitabına ayrı bir yer verilmiş ve yukarıda bahsettiğimiz kavramların bu metinde ele alınış şekli sunulmaya çalışılmıştır. Fransız Devrimi'nden beridir tartışılmasının sonu gelmeyen bu kavramların, devrim çağının ilk düşünürlerinden biri olarak Tocqueville'de ele alınışının sistemli bir şekilde sunulması, Tocqueville ve onun demokrasi ile olan ilişkisini anlamak bakımından önem taşımaktadır. Bu bölümlerde ayrıca Tocqueville'in demokrasiye ilişkin önemli kavramsallaştırmalarından olan “yumuşak despotizm (soft despotizm)” kavramı açıklanmakta ve bu düşüncenin oluşumu, bağlamı içinde gösterilmeye çalışılmaktadır. Bilindiği üzere yumuşak despotizm Tocqueville'in Amerika'daki demokrasi izlenimlerinden türettiği özgün kavramlardan biridir. Buna göre, demokratik usullerin gereği olarak yönetimi elinde bulunduran ‘demokratik azınlık’ herkesi mutlu etmek sorumluluğunu üzerine aldığı için muhtevasında bir yumuşak despotizm barındırmaktadır. Bir başka deyişle insanlar yönetme gücünün ellerinde olduğunu zannetmesine karşın gücün bir azınlık grubunun ellerinde olduğunu farkında değillerdir. İnsanlar yumuşak despotizmle birtakım sorumlulukları devletin yerine getirmesinden mutmain olmakla beraber aynı zamanda özgürlüklerinden de vazgeçebilmektedir. Dolayısıyla demokrasinin en temel işleyişi olan yetki devri, temsilciler seçilmesi gibi süreçler bir anlamda örtülü ve fakat demokrasi için hayati bir tehdit anlamına gelen bir tehlikeyi de barındırmaktadır. Bu yüzden de Tocqueville demokratik eşitlik yaratılması uğruna yumuşak bir despotizm yaratılmasını tehlikeli bir süreç

olarak görmektedir. Tocqueville'in yumuşak despotizm tehlikesine çektiği dikkatin sonuçlarını da aslında, İkinci Dünya Savaşı sonrası yükselen sınırlı egemenlik ve anayasal egemenlik gibi devredilen yetkinin birtakım anayasal kurumlarla sınırlandırılmasına dayanan hareketlerde görmek mümkündür.

Tocqueville'in demokrasiye ilişkin değerlendirmeleri takip eden yüzyıllardaki düşünürler için temel bir noktadır. Amerika'da ve İngiltere'de gözlemlediği burjuvazi zenginliğine karşılık halkın fakirliğinin, demokrasi çatısı altında "eşitlik" sosu ile meşrulaştırılmaya çalışıldığını söylemiştir. Yeni sanayi toplumunun bireyler arası eşitliğin gizli perdesi altında bireysel çıkar peşinde koşmayı yücelttiğini düşünen Tocqueville, demokrasi ile iç düzende "yumuşak" bir despotizm kurulduğunu iddia ederek o döneme kadar dile getirilmemiş olanı belirtmiştir (s.103).

Sunar, Tocqueville'nin bir teorisyen olarak gündemlerinden birinin sömürgecilik olduğunun çok fazla dikkat çekmediğini iddia etmektedir (s.18). Kitabın devam eden bölümlerinde Tocqueville'in bir siyasetçi olarak en önemli ajanda konularından biri olan sömürgecilik ve kölelik üzerine değerlendirilmeleri sunulmaktadır. Tocqueville için önemli olan Fransa'nın şanı ve ulusal gururudur (s.124). Bu noktadan hareket eden Tocqueville liberal düşünceleri ile çelişmek pahasına ateşli bir sömürge savunucu olarak Cezayir'deki gayri insani tutumların destekçilerinden biri haline gelmiştir. Bu kapsamda kölelik ile ilgili düşünceleri de ayrıca dikkat çeken bir husustur. Bu bölümlerde yazar, liberal bir siyasetçi olmakla beraber devletin bekasını önceleyen bir muhafazakâr olarak Tocqueville'in ikircikli düşünce dünyasını gözler önüne sermiştir. Tocqueville'nin düşüncelerinin anlaşılmasının ve disiplinin belirlenmesinin de bu ikircikli yapıdan dolayı zor olduğunu belirten Sunar, Tocqueville'nin her şeyden önce "ulusal şanı önceleyen bir vatansever" olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Bu düşünce bağlamında okunduğunda Tocqueville'nin düşünceleri "muhafazakâr bir liberal" diyebileceğimiz bir çerçeveye oturtulabilmektedir. Sunar'ın bu kitabı özellikle de sömürge ve köleliğe ilişkin çelişkili bir liberal olarak değerlendirilen Tocqueville'nin düşüncelerinin konumunu bu vatanseverlik çizgisine oturtabilmiş olmasından dolayı farklı bir Tocqueville okuması sağlamaktadır.

Sade bir dille kaleme alınan bu eser, Tocqueville'in düşüncelerinin, bilinmeyen yönlerinin ortaya konulması bakımından ciddi bir öneme haizdir. Özellikle de kitabın iddiası çerçevesinde, Tocqueville okuması dönemin bağlamında sunulmaya çalışılmıştır ki bu kitabın en dikkat çeken başarısıdır. Çünkü ilk bakışta birbiri ile çelişen düşüncelerin her birinin ateşli savunucusu

olan Tocqueville, bu düşüncelerini dönemin şartları ve bulunduğu çevre içerisinde şekillendirmiştir. Örneğin Cezayir meselesine ilişkin Tocqueville'in siyasi duruşunu anlamak, Fransa sömürge tarihine aşina olmayan birisi için kolay olmayacaktır. Fakat yazar, özelde Fransa, genelde Avrupa'nın sömürge ile olan tecrübelerine ilişkin sunduğu genel tarihi arka plan ile Tocqueville'in siyasi pozisyonunun anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Aynı durum köleliğe ilişkin tarihi detaylandırmalar için de geçerlidir. Bununla birlikte kitabın güçlü yanlarından bir diğeri ise Tocqueville okumasının sadece kendi dönemine sıkışıp kalmamasıdır. Bu amaçla yazar, Tocqueville'in düşünce dünyasını şekillendirmede Rousseau, Montesquieu gibi kendinden önceki yazarların etkisini sunmakla kalmamış; kendisinden yıllar sonra ortaya çıkan Foucault gibi düşünürler üzerindeki etkisini de gözler önüne sermiştir (s. 41 ve s. 107). Ayrıca, Tocqueville'in çağdaşlarından olan Marx, Constant, Mill gibi isimlerle olan hem kişisel ilişkileri hem de düşünsel bağlantıları da sunulmaya çalışılmıştır (s. 42, s. 129 ve s.139). Fakat belirtmekte fayda var ki bu hususlar kitabın hacminin sınırlaması ile yeterince derinlemesine incelenmemiştir. Tocqueville ile üzerinde etkisi olan ve etkisi olduğu isimlerin ilişkilerinin, mukayeseli ve yeterli bir incelemesinin yer almaması bu kitabın göze çarpan eksikliklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca kitabın seyrinde bir diğer dikkat çeken husus ise yazarın okuyucuyu Tocqueville'e ilişkin ileri okumalar için yönlendiriyor oluşudur. Kitap, temelde Tocqueville'in eserlerinin birincil kaynaktan kullanılması ile kaleme alınmış olmakla beraber ikincil okumaların kitabın temel argümanlarının oluşumundaki önemi yadsınamayacak derecede açıktır. Bütün bunlara ek olarak kitap birtakım görsel zenginliklere de sahiptir. Bu görseller birincil kaynakların sunumu olarak karşımıza çıkabildiği gibi seyahat rotasına ilişkin bir harita da olabilmektedir. Ayrıca, kitapta geçen olayların somutlaştırılması anlamında da bu görseller okuyucuya yardımcı olmaktadır. Belirtmeden geçemeyeceğimiz bir diğer husus ise yazarın, kitabın sonuna Tocqueville'in kronolojik hayat öyküsünü koymasındadır. Bu, süreci takip edebilmek adına okuyucuya zamansal bir harita sağlamaktadır. Yine kitabın sonuna konulan ve Tocqueville'in sosyal ve siyasi teorisinin temelini teşkil eden kavramlara ilişkin sözlük, sonraki Tocqueville okumaları için temel bir özet niteliği taşımaktadır.

Sade bir dille ele alınan bu eserin yazımında dikkat çeken bir başka nokta ise kitapta birçok hususta tekrara düşülmesidir. Bu okumayı kolaylaştırması ve bölümlerin tek başına da anlam kazanması adına olumlu bir durum

olmakla birlikte bir bilginin veya alıntının birden çok kez karşımıza çıkmasına sebep olmaktadır. Ayrıca kitabın en büyük eksikliği ise Tocqueville'in düşüncelerine karşı getirilen eleştirilerin eksik kalmasıdır. Tabii ki yazar birçok yerde Tocqueville ve onun siyasi-sosyal teorisine eleştiri getirmektedir fakat bu eleştiriler detaylandırılarak Tocqueville okumasının sağlamlaştırılması gerekmektedir. Özellikle de kitabın ayrıca incelediğini iddia ettiği sömürgecilik ve kölelik konusunda Tocqueville'nin bir anlamda, kitabın isminden de anlaşılacağı gibi çelişkili, ulusal çıkar amaçlı tutumları Tocqueville'in hayatı bağlamı içinde daha detaylı eleştirilerin getirilebileceği hususlardır. Yine bu çerçevede, Tocqueville'e getirilen gerek döneminde gerek sonrasında eleştiriler de detaylı bir şekilde sunulmamıştır. Halbuki sosyal ve siyasi düşünce dünyasında bu kadar etkili olan ve düşüncelerinde tartışılmaz çelişkiler bulunan bir yazara hem döneminde hem de takip eden süreçte eleştiri getirilmiş olmalıdır. Tocqueville'in tam anlaşılması için bu eleştirilerle bu metnin zenginleştirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, Tocqueville'e ilişkin okumaların dar bir çerçevede kaldığı fikrinden hareket ederek, Tocqueville'in bilinmeyen yönlerini dönemin koşulları bağlamında ele almaya çalışan bu metin Tocqueville'yi tanıtmak hususunda başarılı bir eser olarak değerlendirilebilir. Kitabın her bir bölümü, kendi bağlamında ve ele alındığı başlık kapsamında açıklayıcı ve yol gösterici bir niteliğe sahiptir. Söz konusu eser, modern çağın, sosyal, siyasi, teknik anlamda doğum sancıları çektiği dönemin önemli bir düşünürü ve siyasetçisi olan Tocqueville'in farklı boyutlarını anlayarak sistemli bir okumasını yapmak ve günümüz modern dünyasının çelişkilerini o dönemin ve o dönemin önemli bir düşünürünün gözlükleri ile görebilmek adına önemli bir eserdir.